

Kvadratikus maradékok

Definíció: Legyen p egy páratlan prímszám és a egy nem nulla maradékosztály a Z_p maradékosztálygyűrűben, azaz $a \in Z_p$ és $a \not\equiv 0 \pmod{p}$. Az $a \in Z_p$ kvadratikus maradékknak mondjuk, ha létezik olyan $x_0 \in Z_p$ melyre teljesül, hogy $x_0^2 \equiv a \pmod{p}$. Ha az $x^2 \equiv a \pmod{p}$ másodfokú kongruencia nem oldható meg, akkor $a \in Z_p$ kvadratikus nem-maradéknak mondjuk $\pmod{p}$.

Példa: Az 1, 4, 9, 3, 12, 10 kvadratikus maradékok Z_{13} -ban, mivel

$$\begin{aligned} 1 &\equiv 1^2 \pmod{13}, & 2^2 &\equiv 4 \pmod{13}, & 3^2 &\equiv 9 \pmod{13}, \\ 4^2 &\equiv 16 \equiv 3 \pmod{13}, & 5^2 &\equiv 25 \equiv 12 \pmod{13}, & 6^2 &\equiv 36 \equiv 10 \pmod{13}. \end{aligned}$$

S a 2, 5, 6, 7, 8, 11 maradékosztályok nem kvadratikus maradékok Z_{13} -ban.

Tétel: A 0 -tól különböző kvadratikus maradékok a Z_p maradékosztálygyűrű multiplikatív félcsoportjának egy részcsoportját alkotják.

Bizonyítás: Elegendő a zártságot, s az inverz létezését igazolni, mivel Z_p -ben a szorzás asszociatív és az egységelem Z_p -ben bármely p esetén kvadratikus maradék. Ha $a \in Z_p$ és $b \in Z_p$ is kvadratikus maradék, akkor létezik olyan $x_0 \in Z_p$ és olyan $y_0 \in Z_p$, melyekre teljesül, hogy $x_0^2 \equiv a \pmod{p}$ és $y_0^2 \equiv b \pmod{p}$, ekkor viszont teljesül, hogy $x_0^2 \cdot y_0^2 \equiv (x_0 y_0)^2 \equiv a \cdot b \pmod{p}$. Azaz kvadratikus maradékok szorzata is kvadratikus maradék. Ha $a \in Z_p$ nem nulla és kvadratikus maradék, akkor alkalmas $x_0 \in Z_p$ -re teljesül, hogy $x_0^2 \equiv a \pmod{p}$ és $x_0 \not\equiv 0 \pmod{p}$. Ezért létezik x_0 multiplikatív inverze $x_0^{-1} \in Z_p$ -ben, melyre teljesül, hogy $(x_0^{-1})^2 \equiv a^{-1} \pmod{p}$ azaz a^{-1} is kvadratikus maradék a Z_p maradékosztály gyűrűben.

Megjegyzés: I. A kvadratikus maradék fogalmával könnyű megmutatni, hogy azok a p prímszámok, melyek $4k+3$ alakúak nem írhatók fel két egész szám négyzetének az összegeként. Valóban egy egész szám négyzete 4 -el osztva 0 vagy 1 maradékot adhat, ezért két egész szám négyzetének az összege $\pmod{4}$, csak $0+0 \equiv 0 \pmod{4}$, $0+1 \equiv 1 \pmod{4}$, $1+1 \equiv 2 \pmod{4}$ lehet. Azt is mondhatjuk az előzőek alapján, hogy az $n = x^2 + y^2$ diofantoszi egyenletnek nincs megoldása, ha $n \equiv 3 \pmod{4}$.

II. Az is könnyen megmutatható, hogy végtelen sok $p = 4k-1$ alakú prímszám van-, a kvadratikus maradékok azon tulajdonságának a felhasználásával, hogy csoportot alkotnak. Indirekt bizonyítsunk! Tegyük fel, véges sok $4k-1$ alakú prímszám van. Jelölje azokat rendre $p_1, p_2, \dots, p_{k-1}, p_k \equiv -1 \pmod{4}$ g. A $N = 4 \cdot p_1 p_2 \dots p_{k-1} p_k^2 - 1$ számnak a prím osztói között kell lennie legalább egy $q = 4k-1$ alakú prímszámnak. ugyanis, ha mindegyik prímosztója N -nek $4k+1$ alakú, akkor azok szorzata is kongruens volna 1 -gyel modulo 4 , de ez lehetetlen, mivel $N \equiv -1 \pmod{4}$. A $q = 4k-1$ prím nem egyezhet meg a $p_1, p_2, \dots, p_{k-1}, p_k$ prímekek egyikével, sem mivel azok közül bármelyikkel is osztjuk N -t maradékul -1 -t, s nem 0 -t kapunk.

(i) ha $a \equiv b \pmod{p} \Rightarrow \left(\frac{a}{p}\right) = \left(\frac{b}{p}\right)$

(ii) $\left(\frac{a}{p}\right) \cdot \left(\frac{b}{p}\right) = \left(\frac{ab}{p}\right)$

(iii) $\left(\frac{a^2}{p}\right) = 1$.

A bizonyítás az olvasóra marad.

Tétel: Ha a p egy páratlan prímszám, akkor $\left(\frac{-1}{p}\right) = \begin{cases} 1, & \text{ha } p \equiv 1 \pmod{4} \\ -1, & \text{ha } p \equiv -1 \pmod{4} \end{cases}$

Bizonyítás: Az Euler-kritérium felhasználásával adódik a $p \equiv 1 \pmod{4}$ esetben, hogy $\left(\frac{-1}{p}\right) \equiv (-1)^{\frac{p-1}{2}} \equiv -1^{4k+1-1/2} \equiv -1^{4k/2} \equiv -1^{2k} \equiv (-1)^{2k} \equiv 1 \pmod{p}$. S a $p \equiv -1 \pmod{4}$ esetben, hogy $\left(\frac{-1}{p}\right) \equiv -1^{p-1/2} \equiv -1^{4k+3-1/2} \equiv -1^{4k+2/2} \equiv -1^{2k+1} \equiv (-1)^{2k+1} \equiv (-1) \pmod{p}$.

Tétel(Gauss²-Lemma): Legyen p egy páratlan prímszám és $\left(\frac{a}{p}\right) = 1$. Jelölje

sz az $a, 2a, 3a, \dots, \left(\frac{p-1}{2}\right)a$ maradékosztályok közül azoknak a számát, amelyeknek a legkisebb nem negatív reprezentánsa nagyobb, mint $\frac{p}{2}$, ekkor $\left(\frac{a}{p}\right) = (-1)^s$.

Bizonyítás: Jelölje $u_1, u_2, \dots, u_s$ az $a, 2a, 3a, \dots, \left(\frac{p-1}{2}\right)a$ maradékosztályok közül azokat, melyeknek legkisebb pozitív reprezentánsa nagyobb, mint $\frac{p}{2}$, $v_1, v_2, \dots, v_t$ jelölje azokat amelyeknek legkisebb pozitív

3. ² Carl Friedrich Gauss (1777-1855) Sokan minden idők legnagyobb matematikusának tartják. 1801 nyarán jelent meg *Disquisitiones Arithmeticae* c. könyve. Több adatot talál a következő könyvekben: W K Bühler, *Gauss: A Biographical Study* (Berlin, 1981).; G W Dunnington, *Carl Friedrich Gauss : Titan of Science* (New York, 1955). ; T Hall, *Carl Friedrich Gauss : A Biography* (1970). ; G M Rassias (ed.), *The mathematical heritage of C F Gauss* (Singapore, 1991).

reprezentánsai kisebbek, mint $\frac{p}{2}$. A $p-u_1, p-u_2, \dots, p-u_s, v_1, v_2, \dots, v_t$ maradékosztályok száma pontosan $\left(\frac{p-1}{2}\right)$. Továbbá bármely $p-u_i$ maradékosztály inkongruens bármely másik $p-u_j$ maradékosztállyal, ha $i \neq j$ -vel. Az sem fordulhat elő, hogy valamely i, j -re $p-u_i \equiv v_j \pmod{\left(\frac{p}{2}\right)}$ ugyanis, akkor $0 \equiv v_j + u_i \pmod{\left(\frac{p}{2}\right)}$, s ez ellentmond annak, hogy a $p-u_i, v_j$ maradékosztályok legkisebb pozitív reprezentánsai kisebbek, mint $\frac{p}{2}$. Ez viszont azt jelenti, hogy a $p-u_1, p-u_2, \dots, p-u_s, v_1, v_2, \dots, v_t$

maradékosztályok sorrendtől eltekintve megegyeznek az $1, 2, \dots, \left(\frac{p-1}{2}\right)$ maradékosztályokkal, ezért

$$\left(\frac{p}{2}\right) \cdot \left(\frac{p}{2}\right) \cdot \dots \cdot \left(\frac{p}{2}\right) \cdot v_1 \cdot v_2 \cdot \dots \cdot v_t \equiv \left(\frac{p-1}{2}\right)! \pmod{\left(\frac{p}{2}\right)}$$

Ez utóbbi azonosságból viszont az adódik,

hogy $\left(\frac{p}{2}\right) \cdot u_1 \cdot u_2 \cdot \dots \cdot u_s \cdot v_1 \cdot v_2 \cdot \dots \cdot v_t \equiv \left(\frac{p-1}{2}\right)! \pmod{\left(\frac{p}{2}\right)}$ Figyelembe véve, hogy

$$u_1 \cdot u_2 \cdot \dots \cdot u_s \cdot v_1 \cdot v_2 \cdot \dots \cdot v_t \equiv a, 2a, 3a, \dots, \left(\frac{p-1}{2}\right)a \pmod{\left(\frac{p}{2}\right)}$$

következik, hogy

$$\left(\frac{p}{2}\right) \cdot a^{\frac{p-1}{2}} \cdot \left(\frac{p-1}{2}\right)! \equiv \left(\frac{p-1}{2}\right)! \pmod{\left(\frac{p}{2}\right)}$$

S mivel $\left(p, \left(\frac{p-1}{2}\right)!\right) = 1$, azért $\left(\frac{p}{2}\right) \equiv a^{\frac{p-1}{2}} \pmod{\left(\frac{p}{2}\right)}$, s az Euler-

kritérium felhasználásával adódik, hogy $\left(\frac{a}{p}\right) = \left(\frac{p-1}{2}\right) \equiv \left(\frac{p}{2}\right)$.

Tétel: Ha a p egy páratlan prímszám, akkor $\left(\frac{2}{p}\right) = -1^{\frac{p^2-1}{8}}$.

Bizonyítás: A Gauss-lemmában szereplő s szimbólum most azt mondja meg, hogy az $1 \cdot 2, 2 \cdot 2, 3 \cdot 2, \dots, \left(\frac{p-1}{2}\right) \cdot 2$ számok között, hány olyan van, melynek a legkisebb pozitív maradéka nagyobb mint

$\frac{p}{2}$. Figyelembe véve azt, hogy az $1 \cdot 2, 2 \cdot 2, 3 \cdot 2, \dots, 2 \cdot j, \dots, \left(\frac{p-1}{2}\right) \cdot 2$ számok mindegyike kisebb, mint p

elegendő összeszámolni azokat, melyek kisebbek, mint $\frac{p}{2}$. Azon pozitív egész j -k száma, melyekre teljesül,

hogy $2j \leq \frac{p}{2}$ nyilván megegyezik $\frac{p}{4}$ egész részével azaz $\left\lfloor \frac{p}{4} \right\rfloor$ -gyel. Az előbbieket alapján $s = \frac{p-1}{2} - \left\lfloor \frac{p}{4} \right\rfloor$ és

most már elegendő azt megmutatni, hogy $s = \frac{p-1}{2} - \left\lfloor \frac{p}{4} \right\rfloor \equiv \frac{p^2-1}{8} \pmod{2}$. Könnyű látni, hogy p páratlan

volta miatt $ha \ p = 8k \pm 1 \Rightarrow \frac{p^2-1}{8} \equiv 0 \pmod{2}$. Továbbá annak az igazolása, hogy ha
 $ha \ p = 8k \pm 3 \Rightarrow \frac{p^2-1}{8} \equiv 1 \pmod{2}$

$p = 8k + 1$ vagy $p = 8k + 7$ akkor $s = \frac{p-1}{2} - \left\lfloor \frac{p}{4} \right\rfloor = \frac{8k+1-1}{2} - \left\lfloor 2k + \frac{1}{4} \right\rfloor = 4k - 2k \equiv 0 \pmod{2}$ illetve

2009. XI. 16.

$$s = \frac{p-1}{2} - \left\lfloor \frac{p}{4} \right\rfloor = \frac{8k+7-1}{2} - \left\lfloor 2k + \frac{3}{2} \right\rfloor = 4k+3 - 2k+1 \equiv 0 \pmod{2} \quad \text{nem t\u00fcnik nehéz sz\u00e1mol\u00e1snak. Ha}$$

$$p = 8k+3 \text{ vagy } p = 8k+5 \quad \text{akkor} \quad s = \frac{p-1}{2} - \left\lfloor \frac{p}{4} \right\rfloor = \frac{8k+3-1}{2} - \left\lfloor 2k + \frac{3}{4} \right\rfloor = 4k+1 - 2k \equiv 1 \pmod{2}$$

illetve $s = \frac{p-1}{2} - \left\lfloor \frac{p}{4} \right\rfloor = \frac{8k+5-1}{2} - \left\lfloor 2k + \frac{5}{4} \right\rfloor = 4k+2 - 2k+1 \equiv 1 \pmod{2}$ is teljesen hasonl\u00f3 sz\u00e1mol\u00e1ssal megkaphat\u00f3. S ezzel a bizony\u00edt\u00e1s k\u00e9sz.

P\u00e9lda: $\left(\frac{2}{7}\right) = 1; \left(\frac{2}{17}\right) = 1; \left(\frac{2}{23}\right) = 1; \left(\frac{2}{31}\right) = 1; \left(\frac{2}{41}\right) = 1; \left(\frac{2}{5}\right) = -1; \left(\frac{2}{19}\right) = -1; \left(\frac{2}{101}\right) = -1$

Lemma (Ferdinand Gotthold Max Eisenstein (1823-1852)): Legyen p egy p\u00e1ratlan pr\u00edsz\u00e1m \u00e9s legyen a is egy

olyan p\u00e1ratlan sz\u00e1m, amelyre m\u00e9g az is teljes\u00fcl, hogy $\left(\frac{a}{p}\right) = 1$. Jel\u00f6lje $T\left(\frac{a}{p}\right) = \sum_{j=1}^{\left(\frac{p-1}{2}\right)} \left\lfloor \frac{ja}{p} \right\rfloor$, ekkor

$$\left(\frac{a}{p}\right) = \left(\frac{a}{p}\right)^{T\left(\frac{a}{p}\right)}$$

Bizony\u00edt\u00e1s: Jel\u00f6lje $u_1, u_2, \dots, u_s$ az $a, 2a, 3a, \dots, \left(\frac{p-1}{2}\right)a$ marad\u00e9koszt\u00e1lyok k\u00f6z\u00fcl azokat, melyeknek legkisebb

pozit\u00edv reprezent\u00e1nsai nagyobbak, mint $\frac{p}{2}$. A $v_1, v_2, \dots, v_t$ jel\u00f6lje azokat, amelyeknek legkisebb pozit\u00edv

reprezent\u00e1nsai kisebbek, mint $\frac{p}{2}$. A marad\u00e9kos oszt\u00e1s t\u00e9tele alapj\u00e1n $ja = p \left\lfloor \frac{ja}{p} \right\rfloor + \text{marad\u00e9k}$, s itt a *marad\u00e9k*

term\u00e9szetesen u_i -t vagy valamelyik v_j -t jel\u00f6li. Az el\u00f6bbi $\left(\frac{p-1}{2}\right)$ egyenletet \u00f6sszeadva az ad\u00f3dik, hogy

$$\sum_{j=1}^{\frac{p-1}{2}} ja = \sum_{j=1}^{\frac{p-1}{2}} p \left\lfloor \frac{ja}{p} \right\rfloor + \sum_{i=1}^s u_i + \sum_{j=1}^t v_j. \quad \text{A Gauss-lemma bizony\u00edt\u00e1s\u00e1n\u00e1l bel\u00e1ttuk, hogy}$$

$$\sum_{j=1}^{\frac{p-1}{2}} j = \sum_{i=1}^s p - u_i + \sum_{j=1}^t v_j = ps - \sum_{i=1}^s u_i + \sum_{j=1}^t v_j. \quad \text{Ez ut\u00f3bbi egyenletet kivonva az \u00f3t megel\u00f3z\u00f3b\u0151l a k\u00f6vetkez\u0151 ad\u00f3dik:}$$

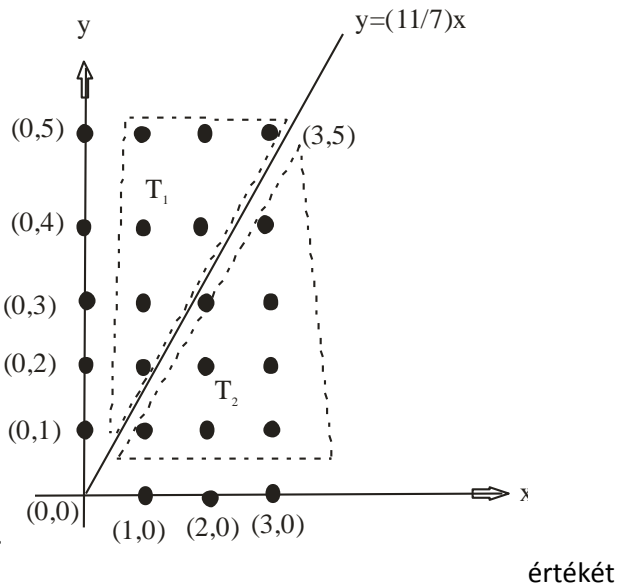
$$\sum_{j=1}^{\frac{p-1}{2}} ja - \sum_{j=1}^{\frac{p-1}{2}} j = \sum_{j=1}^{\frac{p-1}{2}} p \left\lfloor \frac{ja}{p} \right\rfloor - ps + 2 \sum_{i=1}^s u_i, \quad \text{amib\u0151l} \quad \left(\frac{a}{p}\right) \sum_{j=1}^{\frac{p-1}{2}} j = p T\left(\frac{a}{p}\right) - ps + 2 \sum_{i=1}^s u_i \quad \text{ad\u00f3dik. Figyelembe}$$

v\u00e9ge, hogy a is \u00e9s p is p\u00e1ratlan sz\u00e1m $0 \equiv T\left(\frac{a}{p}\right) - s \pmod{p}$, s a Gauss-lemm\u00e1b\u0151l kapjuk a k\u00edv\u00e1nt eredm\u00e9nyt

$$\left(\frac{a}{p}\right) = \left(\frac{a}{p}\right)^s = \left(\frac{a}{p}\right)^{T\left(\frac{a}{p}\right)}$$

Példa: Számoljuk ki a lemma segítségével $\left(\frac{11}{7}\right), \left(\frac{7}{11}\right)$ -t. Határozzuk meg a $T_{11,7}$ és a $T_{7,11}$ értékét!

$T_{11,7} = \sum_{j=1}^{\binom{7-1}{2}} \left[\frac{j11}{7}\right] = \left[\frac{11}{7}\right] + \left[\frac{22}{7}\right] + \left[\frac{33}{7}\right] = 1+3+4=8$. Látható, hogy a mellékelt ábra T_2 háromszögébe eső egész koordinátájú pontokat számoltuk össze. Oly módon, hogy az egy oszlopba esőket összeszámoltuk, majd összeadtuk. Illetve a $T_{7,11} = \sum_{j=1}^{\binom{11-1}{2}} \left[\frac{j7}{11}\right] = \left[\frac{7}{11}\right] + \left[\frac{14}{11}\right] + \left[\frac{21}{11}\right] + \left[\frac{28}{11}\right] + \left[\frac{35}{11}\right] = 0+1+1+2+3=7$ esetében a T_1 háromszög egy-egy sorában lévő egész koordinátájú pontokat számoltuk össze, s a kapott számokat összeadtuk. Az is világos, hogy azon T téglalapon elhelyezkedő egész koordinátájú pontok számával egyezik meg a T_1, T_2 háromszögek belsejében lévő egész koordinátájú pontok száma, amely T téglalap tetszőleges $x, y \in T$ pontjára teljesül, hogy $0 < x < \frac{7}{2}, 0 < y < \frac{11}{2}$. Az is látható, hogy az $y = \frac{11}{7}x$ egyenesnek a T téglalap belsejébe eső szakaszán nincs egész koordinátájú pont.

Tétel (Kvadrátikus Reciprocitás Tétele): Legyenek p, q páratlan prímszámok, ekkor

$$\left(\frac{p}{q}\right) \cdot \left(\frac{q}{p}\right) = (-1)^{\binom{p-1}{2} \binom{q-1}{2}}$$

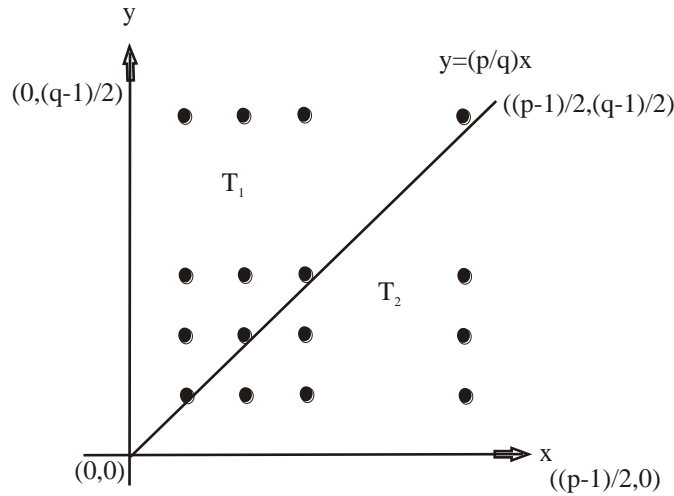
Megjegyzés: Az első teljesen hibátlan, részletes bizonyítást a kvadrátikus reciprocitás tételének Gauss adta.

Bizonyítás: Lényegében azt használjuk fel, hogy $\left(\frac{p}{q}\right) = -1^{T_{p,q}}, \left(\frac{q}{p}\right) = -1^{T_{q,p}}$, ahol $T_{p,q}$ megegyezik e szöveg után szereplő ábra T_2 háromszögébe eső egész koordinátájú pontok számával, illetve $T_{q,p}$ megegyezik e szöveg után szereplő ábra T_1 háromszögében szereplő egész koordinátájú pontok számával. Figyelembe véve, hogy $\left(\frac{p}{q}\right) \cdot \left(\frac{q}{p}\right) = -1^{T_{p,q}} \cdot -1^{T_{q,p}} = -1^{T_{p,q} + T_{q,p}} = -1^{\frac{p-1}{2} \cdot \frac{q-1}{2}}$, mivel a két háromszögben szereplő egész koordinátájú pontok száma pontosan kiadja a T téglalapon elhelyezkedő

2009. XI. 16.

egész koordinátájú pontok számát. Értelmszerűen a T téglalap tetszőleges $x, y \in T$ pontjára, most

$$0 < x < \frac{p-1}{2}, \quad 0 < y < \frac{q-1}{2}. \text{ S ezzel a bizonyítás kész.}$$

Euler a kvadratikus reciprocitás tételének a következő átfogalmazását adta, amely nagyon hasznos konkrét kvadratikus maradékok kiszámítására..

Tétel: Legyenek p, q páratlan prímszámok és $\left(\frac{p}{q}\right) = \left(\frac{q}{p}\right) = 1$ továbbá tegyük fel, hogy

$$p \equiv \pm q \pmod{4}, \text{ ekkor } \left(\frac{a}{p}\right) = \left(\frac{a}{q}\right).$$

Példa: Számoljuk ki $\left(\frac{713}{1009}\right)$ tudván, hogy $713 = 23 \cdot 31$, s 1009 -ról pedig tudjuk, hogy prím. Ekkor

$$\left(\frac{713}{1009}\right) = \left(\frac{23}{1009}\right) \cdot \left(\frac{31}{1009}\right). \text{ Felhasználva, hogy } 1009 = 4k + 1 \text{ alakú egész írhatjuk, hogy } \left(\frac{23}{1009}\right) = \left(\frac{1009}{23}\right),$$

$$\left(\frac{31}{1009}\right) = \left(\frac{1009}{31}\right). \text{ A kvadratikus maradékok, illetve a Legendre-szimbólum tulajdonságai miatt}$$

$$\left(\frac{1009}{23}\right) = \left(\frac{20}{23}\right) = \left(\frac{2^2 \cdot 5}{23}\right) = \left(\frac{5}{23}\right) = \left(\frac{23}{5}\right) = \left(\frac{3}{5}\right) = \left(\frac{5}{3}\right) = \left(\frac{2}{3}\right) = -1. \text{ Hasonló módon, egyszerű számolással}$$

$$\text{megkapjuk, hogy } \left(\frac{1009}{31}\right) = \left(\frac{17}{31}\right) = \left(\frac{31}{17}\right) = \left(\frac{14}{17}\right) = \left(\frac{2}{17}\right) \cdot \left(\frac{7}{17}\right) = \left(\frac{7}{17}\right) =$$

$$= \left(\frac{17}{7}\right) = \left(\frac{3}{7}\right) = -\left(\frac{7}{3}\right) = -\left(\frac{4}{3}\right) = \left(\frac{2^2}{3}\right) = -1. \text{ Visszatérve a kezdetekhez } \left(\frac{23}{1009}\right) \cdot \left(\frac{31}{1009}\right) = -1 \cdot -1 = 1. \text{ Az}$$

adódik, hogy $\left(\frac{713}{1009}\right) = 1$ azaz 713 kvadratikus maradék a Z_p maradékosztály gyűrűben, azaz léteznek olyan racionális

egész x_i számok, melyek négyzetét maradékosan 1009 -cel osztva 713 -t kapunk maradék gyanánt, $x_i^2 = 1009k + 713$.

Pepin teszt

Jelölje $F_m = 2^{2^m} + 1$ az m . Fermat féle számot, mivel F_m az m növekedésével nagyon gyorsan nő, már kicsi m esetén is sok számolást igényel annak az eldöntése, hogy F_m prím szám-é vagy sem. Emlékeztetjük a

2009. XI. 16.

Tisztelt Olvasót, hogy egy szabályos n oldalú sok szög, akkor és csakakkor szerkeszthető körzővel és vonalzóval, euklideszi értelemben, ha az n prímtényezőss felbontása a következő alakú $n = 2^k p_1 p_2 \dots p_{t-1} p_t$, ahol k nem negatív egész, s a $p_1, p_2, \dots, p_{t-1}, p_t$ különböző Fermat-féle prímekek. Fermat azt hitte, hogy F_m mindig

prím, ha m egész és $0 \leq m$. Valóban kicsi m -re: $F_0 = 2^{2^0} + 1 = 3$, $F_1 = 2^{2^1} + 1 = 5$, $F_2 = 2^{2^2} + 1 = 17$, $F_3 = 2^{2^3} + 1 = 257$, $F_4 = 2^{2^4} + 1 = 65537$ rendre prím. Eulernek azonban sikerült megmutatnia, hogy 641 osztja F_5 -t felhasználva azt a tényt, hogy $641 = 2^4 + 5^4$. Némi töprengés árán belátható a következő számolás korrekt volta

$$F_5 = 2^{32} + 1 = 2^4 2^{28} + 1 = 641 - 5^4 2^{28} + 1 = 641 \cdot 2^{28} - 5 \cdot 2^{7 \cdot 4} + 1 =$$

$$= 641 \cdot 2^{28} - 641 - 1^4 + 1 = 641 \cdot 2^{28} - 641^3 + 4 \cdot 641^2 - 6 \cdot 641 + 4$$

Tétel (Pepin teszt): Az $F_m = 2^{2^m} + 1$ Fermat-féle szám akkor és csak akkor prímszám, ha

$$3^{\frac{F_m - 1}{2}} \equiv -1 \pmod{F_m}.$$

Bizonyítás: Mutassuk meg először azt, hogy ha a tételben szereplő kongruencia feltétel teljesül, akkor F_m prím.

A $3^{\frac{F_m - 1}{2}} \equiv -1 \pmod{F_m}$ azonosság mindkét oldalát négyzetre emelve $3^{F_m - 1} \equiv 1 \pmod{F_m}$ adódik. Ha F_m nem prím, akkor létezik egy olyan p páratlan prím osztója, amelyre teljesül, hogy $p \leq \sqrt{F_m}$, ekkor nyilván az is teljesül, hogy $3^{F_m - 1} \equiv 1 \pmod{p}$. Ez utóbbi viszont azt jelenti, hogy 3-nak a p -re vonatkozó rendje $\text{ord}_p 3$ osztja $F_m - 1 = 2^{2^m} - 1$ -t, azaz 3-nak p -re vonatkozó rendje 2-nek valamely egész kitevős hatványa kell, hogy legyen. 3-nak a p -re vonatkozó rendje $\text{ord}_p 3$ nem osztja $2^{2^m} - 1 = \frac{F_m - 1}{2}$ -t, mivel a feltétel szerint $3^{\frac{F_m - 1}{2}} \equiv -1 \pmod{F_m}$ s így $3^{2^{2^m - 1}} \equiv -1 \pmod{p}$ is teljesül. Ezért $\text{ord}_p 3 = F_m - 1 \leq p - 1$. S ez ellentmond annak, hogy $p \leq \sqrt{F_m}$. S ezzel a bizonyítás az egyik irányba kész.

Tegyük fel most azt, hogy F_m prím. S mutassuk meg, hogy a kongruencia feltétel teljesül. A kvadratikus reciprocitás tételéből

$$\left(\frac{3}{F_m}\right) = \left(\frac{F_m}{3}\right) = \left(\frac{2}{3}\right) = -1, \text{ mivel } F_m \equiv 1 \pmod{4} \text{ és } F_m \equiv 2 \pmod{3}.$$

Az Euler-kritérium alapján viszont tudjuk azt, hogy $\left(\frac{3}{F_m}\right) \equiv -1^{\frac{F_m - 1}{2}} \pmod{F_m}$. E két eredményt

$$\text{összevetve } 3^{\frac{F_m - 1}{2}} \equiv -1 \pmod{F_m} \text{ -t kapjuk.}$$

Jacobi 3szimbólum

Definíció: Legyen n egy páratlan pozitív egész, prímfelbontása pedig a következő $n = p_1^{t_1} p_2^{t_2} \dots p_m^{t_m}$ és a egy n -hez relatív prím egész, ekkor a Jacobi-szimbólumot a következő formulával definiáljuk:

$$\left(\frac{a}{n}\right) = \left(\frac{a}{p_1}\right)^{t_1} \cdot \left(\frac{a}{p_2}\right)^{t_2} \cdot \dots \cdot \left(\frac{a}{p_m}\right)^{t_m}$$

Tétel: Legyen n egy páratlan szám és legyenek a és b n -hez relatív prím egészek, ekkor

$$(i) \text{ ha } a \equiv b \pmod{n} \Rightarrow \left(\frac{a}{n}\right) = \left(\frac{b}{n}\right)$$

$$(ii) \left(\frac{a}{n}\right) \cdot \left(\frac{b}{n}\right) = \left(\frac{ab}{n}\right)$$

$$(iii) \left(\frac{-1}{n}\right) = -1^{\frac{n-1}{2}}$$

$$iv) \left(\frac{2}{n}\right) = -1^{\frac{n^2-1}{8}}$$

Tétel (Kvadratikus Reciprocitás Tétele Jacobi szimbólumra): Legyenek n, m páratlan relatív prímek,

$$\text{ekkor } \left(\frac{n}{m}\right) \cdot \left(\frac{m}{n}\right) = -1^{\left(\frac{n-1}{2}\right) \cdot \left(\frac{m-1}{2}\right)}$$

---

³ **Carl Gustav Jacobi** (1804-1851) egy jó módú német bankár családban született. Otthon kítűnő képzésben részesült. A berlini egyetemen tanult Euler munkáiból. 1825-ben doktorált, s 1826-ban már a Königsbergi egyetemen előadó, s 1831-ben nevezik ki egyetemi tanárnak. Alapvetően hozzá járult a számelmélet, az analízis, mechanika fejlődéséhez.